

РИНОК ПРАЦІ В АПК: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Дядик Т. В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Узагальнено теоретичні дослідження щодо важелів впливу на сучасний ринок праці, в тому числі в аграрній сфері. Розглянутий склад населення за економічною активністю в Полтавському регіоні, проаналізована динаміка найманих працівників та їх питомої ваги від загальної кількості зайнятих у промисловості та сільському господарстві. Висвітлені співвідношення попиту та пропозиції робочої сили на зареєстрованому ринку праці, навантаження безробітних на вільні робочі місця. Наведені дані та проаналізована динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати за видами економічної діяльності. Обґрунтовані провідні напрямки удосконалення основних важелів регулювання ринку праці на селі.

Постановка проблеми. Однією з головних ознак сьогодення стає посилення уваги не тільки до трудових, а і до соціальних проблем функціонування сучасного ринку праці. Не зважаючи на поліпшення економічної ситуації в агропромисловому комплексі за останні роки, соціально-трудова відносина залишаються незбалансованими. Уже природно вживаним стало словосполучення «село і безробіття», хоча для українського народу зайнятість у сільському господарстві повинна бути основним джерелом трудових доходів.

Найгострішими проблемами у сільській місцевості України є безробіття і злиденність, занепад соціальної сфери, низький рівень культури, тяжкі умови праці, обезлюднення та відмирання сіл. Разом з трансформацією в національній економіці, відбулися негативні зміни в соціально-трудоному житті селян: майже зруйнована виробнича та соціальна інфраструктури; відбулося звуження сфери (по деяким напрямкам і повна ліквідація) прикладання праці на селі; припинилось оновлення матеріально-технічної

бази; продовжується рух робочої сили з аграрного сектора до інших сфер економічної діяльності; скорочуються історичні професії – агронома, зоотехніка механізатора та ін.; через зайнятість в особистих господарствах люди втратили соціальні відносини; працюючі члени сільських сімей не відчують належного мотиваційного ефекту; через відсутність відтворювальної функції заробітної плати у сільському господарстві не реалізуються повноцінне навчання, підвищення рівня кваліфікації, відпочинок, оздоровлення, побут тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і практичних проблем зайнятості населення, безробіття, самореалізації людини, проблем підвищення освітнього рівня, професійної і територіальної мобільності трудових ресурсів присвячено ряд наукових робіт, зокрема, Адамчука В.В., Багрової І.В., Богуцького О.А., Грішнєвої О.А., Горбунова В.М., Дієспєрова В.С., Дмитренка Г.А., Долішнього М.І., Злупка С.М., Копача Н.Л., Петрової І.Л., Токарського Т.Б. та ін.

Постановка завдання. Метою написання статті є висвітлення трудових та соціальних проблем, що за останній рік загострилися економічною та політичною кризою в Україні; аналіз сучасного ринку праці; визначення основних соціально-трудових проблем на селі; обґрунтування основних шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоденні реалії життя сільського населення є надзвичайно актуальними. Переважна частина непрацевдатного та працевдатного безробітного населення не вбачає сенсу або ж не може покращити економічне та соціальне становище села, що в подальшому унеможлиблює ефективний розвиток сільських територій. Молодь відмовляється працювати у сільському господарстві, для якого характерними є низький рівень зарплати, сезонність виробництва, у більшості випадків некомфортні умови праці; крім того робота на селі є неперспективною, не дозволяє молоді реалізувати свої здібності і можливості, задовольнити амбіції.

Сьогодні, можна констатувати той факт, що соціальна сфера села, яка (як і в будь-якій іншій сфері) покликана відтворювати втрачені в процесі виробництва людські ресурси, продовжує втрачати свій статус. Поглиблення соціальної нерівності веде до руйнівних наслідків, оскільки економіка сільського господарства не може ефективно функціонувати ні як виробнича, ні як споживаюча система. Рівень ефективності господарської діяльності аграрних підприємств у більшості випадків не забезпечує розширеного відтворення.

У Полтавському регіоні, як і в цілому по Україні за останнє десятиріччя відбувалось суттєве скорочення виробництва, а зростаюче безробіття призводить до вкрай негативних наслідків. Для держави безробіття оцінюється вартістю невиробленої продукції та послуг, соціальний захист безробітних; для людей – зниженням доходів, гострою психологічною травмою. На території Полтавської області, як і в цілому в Україні на сьогодні гостро стоїть проблема раціонального використання робочої сили, її правильний розподіл між галузями господарства і окремими районами, ліквідація безробіття тощо.

Кількість сільського населення Полтавської області постійно скорочується, насамперед за рахунок зниження природного приросту, а також це пов'язано із міграцією сільських жителів, переважно молоді, у міста. Структура сільського розселення Полтавщини має значні територіальні відмінності, що зумовлені природно-географічними умовами, історичними особливостями заселення території, розміщенням та спеціалізацією сільськогосподарського виробництва.

На 1 січня 2013 р. чисельність наявного населення Полтавської області складала 1467,8 тис. осіб, з яких сільське населення – 566,1 тис. осіб (38,6 %). Кількість економічно активного населення Полтавщини в 2012 р. складала 713,9 тис. осіб (64,8 % від загальної чисельності населення). Більша частина економічно активного населення 435,1 тис. осіб (60,9 %) проживає у міських поселеннях, чисельність економічно активного сільського населення –

278,8 тис. осіб (38 %). Щодо зайнятості населення, то у 2012 р. в господарствах Полтавської області було зайнято 652,7 тис. осіб, чисельність найманих працівників – 415,9 тис. осіб. Із загальної чисельності найманих працівників, у сільському господарстві питома вага складала лише 11,9 % (49,6 тис. осіб) та зменшилась за останні 12 років на 9,7 відсоткових пункти (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка зайнятості населення та чисельності найманих працівників
Полтавської області, 2000-2012 рр.**

Роки	Усього зайнято, тис.	Наймані працівники підприємств, установ та організацій, тис.	У тому числі			
			Промисловість		Сільське господарство	
			тис.	% до загальної кількості зайнятих	тис.	% до загальної кількості зайнятих
2000	672,3	573,9	143,3	21,3	145,1	21,6
2001	670,4	545,7	141,8	21,2	126,3	18,8
2002	629,6	527,6	140,9	22,4	114,4	18,2
2003	662,8	515,4	138,6	20,9	99,6	15,0
2004	670,3	494,6	140,4	21,0	91,6	13,7
2005	690,3	488,0	142,3	20,6	80,6	11,7
2006	692,7	502,5	140,1	20,2	76,4	11,0
2007	695,2	486,0	139,1	20,0	63,2	9,1
2008	691,6	481,3	137,2	19,8	57,8	8,4
2009	647,1	437,1	119,8	18,5	54,9	8,5
2010	644,8	432,4	115,7	17,9	51,9	8,0
2011	654,2	413,9	113,9	27,5	50,1	7,8
2012	652,7	415,9	114,0	27,4	49,6	11,9

Джерело: розраховано за даними [1, 6]

Якщо у 2000 р. питома вага зайнятих у промисловості та сільському господарстві була майже однакова – по 21 %, то у 2012 р. у сільському господарстві було зайнято удвічі менше ніж у промисловості. Слід відзначити позитивну динаміку питомої ваги зайнятих за останні п'ять років – і в промисловості, і у сільському господарстві вона збільшилась.

Серед районів області найменша середньорічна кількість найманих працівників спостерігається в Чорнухинському районі (2 тис. осіб), Козельщинському, Котелевському, Чутівському районах (3 тис. осіб).

Найвища кількість найманих працівників у 2012 р. була у Гадяцькому районі (11 тис. осіб), Глобинському, Полтавському районах – по 10 тис. осіб [6].

Середньомісячна чисельність економічно активного населення у віці 15-70 років в середньому за січень-вересень 2013 р. становила 709,4 тис. осіб, з яких 652,8 тис. були зайняті економічною діяльністю, а решта (56,6 тис.) – безробітні. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років становив 59,9 %, у працездатному віці – 68,5 %. Рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення у віці 15-70 років становив 8,0 %, у працездатному віці – 8,5 % [2].

Кількість зареєстрованих безробітних за грудень 2013 р. збільшилася на 26,6 % і на кінець місяця становила 24,5 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області порівняно з листопадом 2013 р. збільшився на 0,6 в.п. і на кінець грудня становив 2,8 % населення працездатного віку. У сільській місцевості цей показник збільшився на 1,3 в.п. та становив 4,1 % сільського населення працездатного віку, у міських поселеннях – відповідно на 0,2 в.п. і 2,0 % населення працездатного віку цієї місцевості.

У 2012 р. порівняно з 2005 р. на 58,4 % зменшилась кількість зареєстрованих не зайнятих працівників сільського господарства, проте у 1,6 рази знизилась потреба підприємств у кваліфікованих робітниках на заміщення вільних робочих місць (рис. 1).

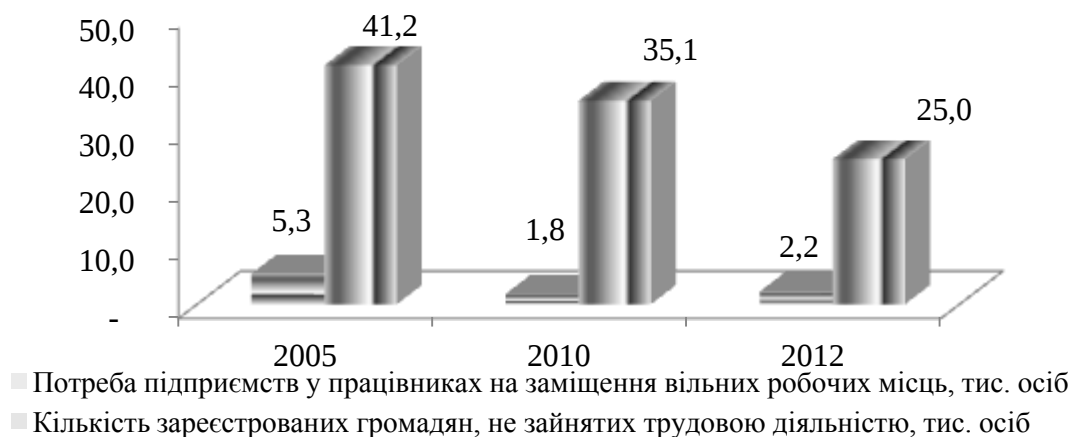

Рис. 1. Попит та пропозиція робочої сили на зареєстрованому ринку праці Полтавської області, 2005-2012 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за даними [6]

Відповідно до такої кон'юнктури ринку праці складалось навантаження безробітних на одне вільне робоче місце. У 2005 р. на 1 робоче місце припадало 8 осіб, у 2010 р. – 20 осіб, у 2012 р. – 11 осіб [6]. Навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) упродовж грудня 2013 р. збільшилося на 3 особи і на кінець місяця становило 10 осіб. За сприяння Державної служби зайнятості у грудні 2013 р. було працевлаштовано 1,0 тис. осіб, або 3,6 % громадян, які мали статус зареєстрованого безробітного в цьому місяці. Серед зареєстрованих безробітних, що отримали роботу у грудні 2013 р., 50,9 % становили жінки, 52,3 % – молодь у віці до 35 років [2].

Різниця в рівнях заробітної плати є одним з найбільших регуляторів реалізації на ринку праці, професійної та територіальної мобільності. Уцілому за період 2005-2012 рр. розмір середньомісячної номінальної заробітної плати в Полтавській області збільшився у 3,76 рази та становив у 2012 р. 2850 грн. Серед видів економічної діяльності найвищий розмір заробітної плати спостерігається в підприємствах фінансової діяльності – 3893 грн, що визначає найвищий рівень попиту на освіту по даному напрямку підготовки та найменший рівень пропозиції робочих місць. Найнижчий рівень заробітної плати (що вже є закономірним за останні десятиріччя) – у сільському господарстві – 2192 грн та соціальних сферах – освіті, охороні здоров'я, надання комунальних послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати за видами економічної діяльності в Полтавській області, 2005-2012 рр.

Вид діяльності	Роки								2012 р. до 2005 р., %
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Усього	758	961	1243	1661	1733	2102	2481	2850	376,0
Сільське	422	557	736	1111	1276	1547	1970	2192	519,4

господарство, мисливство									
Лісове господарство	678	838	1030	1241	1309	1809	2126	2514	370,8
Рибальство, рибництво	387	591	739	974	985	987	1106	1198	309,6
Промисловість	980	1205	1569	2023	2042	2668	3210	3604	367,8
Будівництво	1068	1347	1700	2155	2156	2638	3355	3763	352,3
Торгівля; ремонт	611	743	932	1216	1282	1423	1864	2102	344,0
Діяльність готелів та ресторанів	422	539	682	926	1128	1181	1937	2139	506,9
Діяльність транспорту та зв'язку	985	1222	1459	1928	2049	2252	2641	2959	300,4
Фінансова діяльність	1084	1453	1973	2621	2711	3096	3572	3893	359,1
Операції з нерухомим майном	724	929	1172	1526	1635	1925	2305	2688	371,3
Державне управління	955	1357	1561	1970	2201	2417	2647	3219	337,1
Освіта	606	770	1007	1389	1539	1806	1980	2399	395,9
Охорона здоров'я та соц. допомога	497	641	833	1142	1264	1558	1708	2101	422,7
Надання комунальних та інд. послуг	573	682	915	1344	1430	1475	1735	2128	371,4

Джерело: розраховано за даними [2]

Розмір середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників підприємств, установ, організацій Полтавської області у січні-листопаді 2013 р. становив 2955 грн і порівняно з січнем-листопадом 2012 р. збільшився на 4,9 %. До видів економічної діяльності з найвищим рівнем оплати праці належали добувна промисловість і розроблення кар'єрів, де заробітна плата працівників підприємств перевищувала середній показник по області в 1,8 рази, виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – в 1,7 рази [2].

Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався на підприємствах з виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі

шкіри та інших матеріалів, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, тимчасового розміщування й організації харчування, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, сфери мистецтва, спорту, розваг та відпочинку і не перевищував 70,6 % від середнього по області. Індекс реальної заробітної плати у січні-листопаді 2013 р. порівняно з січнем-листопадом 2012 р. становив 106,2 % [2].

За такого розміру та рівня заробітної плати в усіх галузях народного господарства, необхідним є впровадження конкурентоспроможної системи оплати праці, яка повинна мати конкурентні переваги для всіх учасників соціально-трудових відносин – найманих працівників, адміністрації підприємств, роботодавців. Вона повинна включати дієві заходи стимулювання і мотивації праці, за допомогою яких буде гідно винагороджуватись успіх і досконалість праці робітників. Конкурентоспроможна система оплати праці повинна бути спрямована на «дорогу» працю, оскільки дешева робоча сила дорого обходиться як підприємству так і суспільству – вона призводить до втрати відповідальності, вбиває ініціативу, консервує низький рівень умов праці, призводить до погіршення рівня та якості трудового життя [4, с. 360].

Найголовніше на сучасному етапі за рядом економічних проблем не втратити досягнутий рівень конкурентоспроможності людського капіталу; частково перебудованого трудового менталітету; пробудження трудової активності та трудових цінностей, розвиток та реалізація трудового потенціалу в інтересах зростання добробуту кожної людини та країни в цілому. Дешева робоча сила є неконкурентоспроможною та капіталоємкою для суспільства, адже людський капітал є найціннішим ресурсом, набагато важливішим ніж природні ресурси, заводи, обладнання, виробничі запаси. Саме він є визначальним чинником конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності [1].

Висновки. Зважаючи на означені проблеми, необхідне зміцнення ролі держави у соціальному розвитку сільських територій, оскільки бізнес поки

що слабо задіяний у реалізації соціальної політики села. У «Комплексній програмі розвитку українського села на період до 2015 року» [5], визначені основні завдання:

- створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення;
- підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення;
- підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;
- подолання стихійності та тінізації аграрного ринку;
- створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення.

Особливої уваги потребують соціально незахищені та малозабезпечені верстви суспільства та, особливо, на селі. При цьому селяни потребують допомоги не лише для того, щоб вижити, але й для подальшого самоствердження, відтворення та розвитку, відчуття значущості своєї участі у суспільному житті. Система державного соціального захисту повинна бути не просто актом гуманності, а незаперечним стимулом діяльності працюючих.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [Підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
2. Головне управління статистики у Полтавській області. Інтернет-видання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.poltava.gov.ua>.

3. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці: [Монографія] / В.С. Дієсперов. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488 с.

4. Костишина Т.А. Конкурентоспроможна система оплати праці: проблеми теорії та практики: [Монографія] / Т.А. Костишина. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 389 с.

5. Постанова від 19 вересня 2007 р. N 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.

6. Статистичний щорічник Полтавської області за 2012 рік / За редакцією Л.В. Калашник. Підписано до друку 02.09.2013. – Полтава, 2013. – 401 с.

Рецензент: д.е.н., професор Писаренко В.В.